

УДК 37.013.42(477.87)

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ ВИХОВАННЯ У ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ О.В. ДУХНОВИЧА

**Машкаринець-Бутко Анжеліка Іванівна,
м.Ужгород**

В статті розкривається на фактичному матеріалі творча спадщина О.Духновича і характеризуються соціально-педагогічні аспекти його діяльності. Відмічається гуманістична спрямованість передових педагогічних ідей просвітителя. Звертається увага на благодійницьку діяльність педагога по відношенню до знедолених дітей, дітей-сиріт.

Ключові слова: педагог, спадщина, освіта, виховання, діти-сироти, товариство, благодійність.

Сирітство як соціальне явище, існує стільки ж, скільки й людське суспільство. Війни, епідемії, стихійні лиха призводили до того, що діти ставали сиротами. У класовому суспільстві з'явилося соціальне сирітство, яке зумовлено небажанням і не-

можливістю виконувати батьками свої обов'язки. Відомості про батьків, які відмовились від своїх дітей, знаходимо в Біблії.

Можна сказати, що – соціальне сирітство – відносно новий феномен життя українського соціуму.

Загального поширення він досяг, починаючи з 50-х років сучасного століття. Соціальне сирітство має тенденцію до поширення і на Закарпатті. Серед основних причин збільшення кількості соціальних сиріт, крім традиційних (асоціальна поведінка батьків, поширення алкоголізму та наркоспоживання), з'явилися і нові, характерних для періоду активних реформ у суспільстві, а саме: інфляція, безробіття, економічна нестабільність, зростання злочинності, бідність. Не випадково останніми роками становище дітей значно погіршилося. І це аксіома,

адже, докази цього навколо нас.

У час складних умов відродження загальнолюдських цінностей в усіх сферах нашого життя особливого значення набуває глибинна гуманізація освіти, звернення до невичерпних джерел народної духовності, минулого України, до моральних і наукових надбань предків, що зможе утвердити нову духовність, продовжити і розвивати культурно-історичні традиції народу.

До вирішення проблем дітей-сиріт звертались видатні педагоги Закарпатського краю, в тому числі і О.В.Духнович. Педагогічною спадщиною вченого цікавилось багато вітчизняних науковців: Ю.І.Балега, А.Д.Бондар, В.В.Гомоннай, Й.О.Дзєндзелівський, І.В.Іванько, М.Ф.Коваль, О.Р.Мазуркевич, Ф.І.Науменко, Ю.М.Сак, Т.М.Чумак та інші. Окремі теоретичні розвідки присвячено вивченню різних аспектів педагогічної, громадської та науково-літературної спадщини вченого. До них належать праці М.Алмашія [1], О.Горячко [2], С. Жупанина [7], В.Костака-Боржавського [8], В.Микитася [11], В.Турияниці [12; 13], П.Федаки [14] та ін.

Зверталися, також, до його творчості і зарубіжні вчені: Ю.А.Бача, П.П.Бунганич, М.І.Ричалка, А.С.Шлепєцький, А.А.Чума та ін.

Актуальність досліджуваної проблеми обумовлена потребою пошуку нових підходів у вихованні дітей-сиріт в сучасних умовах розбудови національної школи. Адже модернізація системи виховання передбачає орієнтування на особистісний потенціал вихованців, поєднання поліетнічного, полікультурного аспектів виховання із загальнонаціональним тощо. Саме тому варто ще раз проаналізувати спадщину великих мислителів, педагогів минулого, повернутись до одного з кращих зразків європейського гуманістичного світогляду, представлених спадщиною О.В.Духновича. Тим більше, що соціально-педагогічні аспекти виховання дітей-сиріт у творчій спадщині О.Духновича в достатній мірі, не вивчено.

Мета дослідження полягає у розкритті сутності підходів до виховання дітей-сиріт у творчій спадщині Олександра Васильовича Духновича.

Сьогодні виникає соціальна потреба поглиблено і ефективно дослідити минуле. Актуальність соціально-педагогічних ідей О.В. Духновича очевидна. Про це засвідчують всі дослідники спадщини педагога. Вони, зокрема, зазначають, що процес і тенденції суспільного життя видатного педагога-новатора в галузі розбудови національної освіти і школи багато в чому не тільки аналогічні з сучасністю, але й однозначні за своєю метою, завданнями та принципами. Якщо сьогодні педагогічна думка в умовах розбудови і становлення державності незалежної України фактично спрямована на обґрунтування концепції освіти, яка виступала б засобом і гарантом відродження духовності українського народу, національної культури, забезпечення суверенності і соборності нашої держави, то свого часу О.Духнович в умовах завдань народно-визвольної боротьби проти соціального і національного поневолення, проти політики виродження українського (русинського) населення "...обґрунтовує науково струнку, побудовану на засадах гуманізму, народності та демократизму, педагогічну концепцію, підпорядковану меті забезпечення соборності українських (руських) земель. Ось чому для нас так важливо глибоко переосмислити творчу педагогічну спадщину О.Духновича і врахувати найцінніші, співзвучні нашій реальності думки" [3, с.87].

Очолити визвольний рух національного відродження Закарпатських українців, О.Духнович все своє свідоме життя присвятив боротьбі за національні права Закарпатців, за пробудження їх національної свідомості, за розвиток освіти і культури, шукаючи вихід з нужденного і злиденного положення широких мас Закарпатського населення.

Уже на початку 40-х років XIX ст. педагог включився в активну боротьбу за поширення освіти в Закарпатті, розгортає широку діяльність на ниві освіти народних мас. Він був переконаний, що першим етапом боротьби за свободу, рівність і незалежність його народу, повинна бути школа, що найкращим засобом до поліпшення життя трудящих мусить бути освіта,

письменність народних мас. "Все русини жебраки, им не поможет ничто, кроме школы" [9, с.74], писав О. Духнович у своєму листі до галицького друга Я. Головацького.

У розвитку і формуванні всебічно розвиненої особистості важливим фактором виступає виховання, яке корегує не тільки складові задатки, враховує умови навколишнього середовища, але й ставить за мету реалізацію соціальної програми, розкриття умов за яких відбувається прискорення соціалізації особистості, формування повноцінної особистості, котра ніде, ні при яких обставинах не загине. Через те педагог і надав вихованню дитини великого значення. Лише великий життєвий досвід і мудрість просвітителя могли дати підставу для такого висновку: "Дай сыну твоему здоровый разум, дай ему добрый нрав, дай ему науку, способность трудолюбия, доброе сердце, любовь к Богу и ближнему, дай ему доброю волю, и уже дал если ему богатство, которое ни червь не подъедает, ни вор не подкапывает, которое и в беде и нещастии останется с ним на века... Богатство крылья имеет и часто улетает" [4, с.5].

Серед складових виховання всебічно розвиненої особистості Олександр Васильович особливо наголошував на таких напрямках: розумове, моральне, патріотичне, фізичне, трудове, естетичне та статеве виховання. Як відмічає В.В.Турияниці, "у реалізації напрямів системи виховання гармонійно розвиненої особистості О.В.Духнович виділяв принципи народності, культуровідповідності, природовідповідності, демократизації, гуманізму, безперервності, диференціації" [12, с.73-74].

Серед соціальних факторів становлення особистості називав працю. Сформулював ідею поєднання навчання з сільськогосподарською працею.

Розкриваючи сутність психолого-педагогічних ідей у працях О.В.Духновича М.В.Лемак відмічає, що розмірковуючи про роль виховання у розвитку особистості він не погоджувався з теорією "чистого аркуша" Дж.Локка, але і не займав позицій "вільного виховання" Ж.-Ж.Руссо. Вважав, що дитина народжується з певними задатками, але повноцінною особистістю вона стає завдяки цілеспрямованому вихованню [10, с.21].

Із усієї діяльності педагога найбільшу цінність для нас становить його педагогічно-освітня діяльність, найбільший розквіт якої припадає на час його перебування в Пряшеві. Це були бурхливі роки напередодні революції, коли слов'янські народи Австрійської монархії піднялися на боротьбу за свої національні, релігійні та соціальні права.

Велику популярність у Закарпатті, Галичині, Словаччині та й в усій Австро-Угорщині здобув О.Духнович, видавши рідною мовою для дітей Закарпатців букваря „Книжицу читальную для начинающих" (Будапешт, 1847) та перший в Австро-Угорщині український народний календар „Поздравление Русинов на Новый год 1850".

Буквар і наступні шкільні підручники він укладав таким чином, щоб ними могли користуватись не лише діти, але й їхні батьки, які в основній масі своїй були неписьменними.

Наукова спадщина О.Духновича, на відміну від інших Закарпатських вчених, зібрана в єдине ціле і видана в Словаччині в чотирьох томах [6].

Упродовж всього життя педагог співпрацював у газетах: "Вестник", "Слово", "Зоря Галицькая", "Церковная газета", тут було надруковано багато його періодичних праць.

Отже, найплодотворнішим періодом культурно-освітньої діяльності просвітителя був освітній період його життя (1849-1865).

В 1850 році, в м. Пряшеві він заснував літературне, культурно-просвітне товариство – "Литературное заведение пряшевское". Яке зразу ж розгорнуло активну літературно-видавничу діяльність, зокрема в напрямі видання Закарпатської української газети і організації в Ужгороді Закарпатської друкарні з руським шрифтом. Однак дозволу для неї Духнович не отримав, що призвело до закриття товариства у зв'язку з тим, що воно, як сам згадує діяч, "...не було одобрено правительством" [5].

Духнович не обмежувався лише словесною пропагандою поширення освіти серед народу. Виходячи з реальних економічно-політичних умов Закарпаття, він організовує серед за-

карпатської інтелігенції збір коштів на будівництво шкільних будинків, бере безпосередню участь в організації нових шкіл, заохочує на пожертви народній освіті інших представників народу.

Великого значення в справі шкільного будівництва Олександр Васильович надавав організації при кожному селі шкільного фонду, з якого передбачалось забезпечення шкіл обладнанням, оплата вчителям, забезпечення дітей незаможних батьків і сиріт необхідним навчальним приладдям. Просвітитель дає конкретні поради, з яких джерел можна створити шкільний фонд (див. „Вісник”, 1862, № 44, стор. 175). Сам Духнович засновує фонд, з якого виділялась стипендія учням Пряшівської гімназії.

Всі свої особисті заощадження він вніс в справу шкільного будівництва на Закарпатті і щиро радів, коли бачив, як діти читають, пишуть, вчаться.

Поборник освіти, науки і культури в 1859 році віддає свою власну бібліотеку у власність Краснобрідського монастиря при умові, що вона буде доступно для широкого кола читачів з народу. Можна твердити, що це була перша публічна бібліотека на Закарпатті, яку заснував просвітитель народу.

Найкращим доказом справжнього покликання Олександра Васильовича була його безпосередня педагогічна діяльність учителя російської і латинської словесності в Пряшівській гімназії. І знову тут педагог проявив свою щиро відданість справі народної освіти, викладаючи свій предмет безкоштовно: “Я не знаю, будет ли русский язык преподаваться или нет; если будет, я приму той труд бесплатно” [9, с. 74]

У Пряшеві Духнович допомагав незаможним студентам, давав їм безплатні приватні лекції, організував перший фонд, з якого видавалися стипендії дітям бідних батьків, переважно хліборобського походження; в своєму помешканні влаштував безкоштовну їдальню для них. В 1862 році діяч, з метою організації матеріальної допомоги неїмущим закарпатцям, що бажали здобути освіту, заснував ще одне просвітне товариство, яке, в цілях конспірації, було названо “Заведение св. Іоана Хрестителя”. В своїй “Записці” (за 1863 р., стор. 33), Духнович відзначив, що на “соброр Общества” було прийнято рішення відкрити безкоштовну столову (“Питательницу”) для “молодцей русских убогих и прямо учащихся”. Так було засновано при цій спілці інтернат для бідних учнів Пряшівської гімназії.

У зв'язку з ростом кількості шкіл, що були відкриті завдяки діяльності просвітителя, та і з небаченим до цього часу збільшенням контингенту учнів в школах, все більш гостріше виникала проблема педагогічних кадрів. Духнович особисто підшукує людей, здатних до педагогічної праці, проводить методичну

роботу з ними, сам проводить інспекції шкіл, піклується за їх безперебійну роботу, за підготовку педагогічних кадрів, ставить питання про відкриття педагогічного закладу для підготовки вчителів для закарпатських народних шкіл.

Вагомим внеском педагога в справу підготовки педагогічних кадрів була його “Народная педагогія в пользу училищ и учителей сельских”, видана ним у Львові 1857 року [4]. Ця книга зіграла величезну роль не лише в підготовці педагогічних кадрів для народних шкіл Закарпаття і Галичини, але й у розвитку педагогічної прогресивної думки в західних землях України.

З метою ще більшої допомоги вчителям сільських шкіл у викладанні окремих предметів, письменник написав або думав написати і другу частину “Народной педагогії...” або методики викладання, яка була б застосуванням загальних принципів теорії навчання до окремих предметів. Якщо й була така книга написана, то до цього часу вона ще не знайдена.

Отже, педагогічні погляди О.В. Духновича потрібно розглядати у зв'язку з його громадсько-освітньою діяльністю на фоні широкого демократичного руху XIX ст., що охопив тоді Європу. Ідея народності школи і виховання, широка демократизація освіти, навчання дітей рідною мовою – провідна у творчості О. Духновича. В основі педагогічних ідей – гуманістичне начало. Будитель творчо засвоїв передові педагогічні ідеї свого часу і розвинув їх на засадах народності, демократизму, гуманізму, збагатив педагогічну науку і зробив вплив на її подальший розвиток.

Аналізуючи спадщину О.В. Духновича у контексті виховання дітей – сиріт можемо виокремити наступні складові соціально-педагогічної діяльності вченого:

- концептуальні ідеї соціального виховання ґрунтуються на принципах природовідповідності, гуманізму, народності;
- основними факторами соціалізації особистості визначено освіту (освіченість розглядається вченим як умова добробуту і особистого благополуччя) і працю (виховання працелюбства, виховання в праці, на думку вченого, є запорукою соціальної захищеності вихованців);
- філантропізм і благодійність, моральність і милосердя – такими особистісними якостями, на думку вченого, має володіти педагог, який працює із знедоленими, дітьми-сиротами (саме ці якості чітко проглядаються у структурі особистості О.В. Духновича).

Перспективи подальших досліджень пов'язані із вивченням історико-культурних передумов становлення виховання дітей-сиріт соціальним інститутом на Закарпатті.

Література та джерела

1. Алмашій М. О. В. Духнович – патріарх народної освіти на Закарпатті [Текст]: до 190-річчя від дня народж. О.В. Духновича / Михайло Алмашій // Календар "Просвіти" на 1993 рік. – Ужгород : ВВК "Патент", 1993. – С. 86-90.
2. Горячко О. "Книжиця читальна для начинающих" Олександра Духновича [Текст]: до 150-річчя першого укр. букваря / Олена Горячко // Календар "Просвіти" на 1997 рік. – Ужгород : Закарпат. край. т-во "Просвіти", 1997. – С.145-148
3. Духнович О.В. і слов'янський світ. – Ужгород, 1993. – 196 с.
4. Духнович А. Народная педагогія в пользу училищ и учителей сельских/ Александр Духнович. – Львов, 1857. – С.5
5. Духнович А. О народах Крайнянских или Карлатороссах угорских, под Бескидом в Земплинской, Унгской и Шаришской столиці живущих / Александр Духнович // Забавки. – 1848. Ч.ІІ. – С.1-77
6. Духнович Александр. Твори в 4-х томах/ Александр Духнович. – Пряшів, 1968. – 792 с.
7. Жупанин С.І. Народознавча педагогіка Олександра Духновича [Текст] / С.І.Жупанин // Дукля. – 1992. – № 4. – С. 32-40.
8. Костак-Боржавський В. Олександр Духнович – просвітитель рідного краю [Текст]: [поет, прозаїк, драматург, вчений, педагог...] / Василь Костак-Боржавський // Срібна Земля. – 2009. – 21 лист. – С.14. : портр.
9. Кореспонденція Якова Головацького в літах 1850-62 / Видав Кирило Студинський. – Львів, 1905. – 506 с.
10. Лемак М.В. Психолого-педагогічні ідеї у працях О.В.Духновича /М.В.Лемак //Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Педагогіка. Соціальна робота. – 1999. – №2. – С.20-22
11. Микитась В. О.В.Духнович [Текст]: літературно-критич. нарис / Василь Микитась. – Ужгород : Закарпат. облас. в-во, 1959. – 101 с.
12. Туряниця В. “Духнович духу додає”/ Василь Туряниця. – Ужгород: УжНУ, 2006. – 104с
13. Туряниця В.В. О. В. Духнович – педагог-новатор [Текст] / Василь Васильович Туряниця ; УжНУ. – Ужгород: УжНУ, 2003. – 44 с.
14. Федака П.М. Постать Олександра Духновича у діяльності крайового товариства "Просвіта" (1920-1939, 1990-2003) [Текст] / Павло Михайлович Федака. – Ужгород, 2003. – 27 с.

В статтє раскрывається на фактичєском материалє творчєское наследие А. Духновича и характеризуются социаль-но-педагогические аспекты его деятельности. Отмечается гуманистическое направление передовых педагогических идей просветителя. Обращается внимание на благотворительную деятельность педагога по отношению к обездоленным детям, детям-сиротам.

Ключевые слова: педагог, наследие, образование, воспитание, дети-сироты, общество, благотворительность.

*In the article the creative legacy of O.Duhnovicha has been characterized as well as social-pedagogical aspects of his activity.
Key words: teacher, heritage, legacy, education, upbringing, children-orphans, society, charity.*